

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN “EGE VAZİFE GEZİSİ” VE 1959 YILI UŞAK-İZMİR OLAYLARI*

*Fevzi ÇAKMAK***

ÖZET

1950 seçimleriyle Demokrat Parti iktidara gelmişti. Uzun bir tek parti iktidarının ardından, Demokrat Parti iktidarının temellerini sağlamlaştırma yoluna giderken; iktidarı devreden Cumhuriyet Halk Partisi muhalefet konumuna alışma dönemine girmişti. Bu yeni dönemde iktidar ile muhalefet arasında nasıl bir ilişkinin kurulacağı cevabı merakla beklenen soruların başında geliyordu. Zaman içinde Demokrat Parti'nin iktidarını sağlamlaştırması ve muhalefeti sınırlamaya yönelik çeşitli yasal düzenlemelere gitmesi; bunun karşısında muhalefetin her fırsatta iktidara yönelik sert söylemlerde bulunmaya devam etmesi, ülke içindeki siyasi atmosferin, 1950'li yılların ortalarıyla birlikte bozulmasına, gerginliklerin giderek artmasına neden olmuştu.

Türkiye’de siyasetin giderek ısındığı bu dönemde, 1959 yılı Türk siyasetinde iktidar ile muhalefetin meydanlar üzerinden birbirlerine meydan okumaya başladığı bir yıl olarak tarihe geçmişti. CHP lideri İsmet İnönü, ülke içinde gittiği her yerde geniş halk kitleleri tarafından karşılanırken, iktidar bu halk kitlelerinin karşısına kendi taraftarlarını çıkarmakta bir sakınca görmüyordu. Siyaseten bu gerginlik içinde, 1959 yılı Nisan ayı sonunda, CHP lideri İsmet İnönü, “Ege Vazife Gezisi” olarak adlandırılan ve Büyük Taarruz sırasında Türk ordusunun izlediği rotayı takip edeceği bir geziye çıkmıştı. İktidarın, “Ege Taarruzu” olarak adlandırdığı ve karşı çıktığı bu gezide İnönü, Uşak’tan başlayarak Manisa ve İzmir’de bir dizi parti faaliyetlerinde yer alacaktı. Fakat gezi sırasında izlenen güzergâhta, iktidar ve muhalefet taraftarları karşı karşıya gelmiş, toplumsal olaylar çıkmıştı. Uşak, Manisa, İzmir ve İstanbul’da çıkan olaylar, 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesine gidilen sürecin başlangıcını oluşturmuştu. Bu çalışma, döneme ilişkin arşiv kaynakları ve basını temel alınarak, Uşak ve İzmir’de yaşananları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İsmet İnönü, Ege Vazife Gezisi, Ege Taarruzu

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, El-mek: fevzi.cakmak@deu.edu.tr

THE “AEGEAN TOUR OF POLITICAL DUTY” OF THE REPUBLICAN PEOPLE’S PARTY AND UŞAK-İZMİR INCIDENTS IN 1959

ABSTRACT

With the elections of 1950, The Democratic Party came into power in Turkey. Following a long period of single-party rule, The Democratic Party (DP) consolidated its power whereas The Republican People’s Party (CHP) began to adapt itself to the position of opposition after being overthrown by elections. In the new era, the primary question that arouses notable curiosity in Turkish political circles was what kind of relations will be set between the government and the opposition. In progress of time, the political atmosphere in Turkey deteriorated by mid-1950s and tension gradually incremented as the Democratic Party stabilized its power and opted to take several legal acts in order to restrict the political power of the opposition; in response, the opposition party resumed to address to the government in a fierce discourse on every occasion.

During this period of tense political unrest in Turkey, the year 1959 is recalled in Turkish political history as the year when the government and the opposition began to confront each other in their party rallies. İsmet İnönü, CHP leader was welcomed by huge crowds in any visits he paid throughout Turkey and in response, the ruling party was dispatching their own supporters to confront the CHP supporters. Within this stressful political atmosphere, CHP leader İsmet İnönü initiated their political campaign tour named “Aegean Tour of Political Duty” by the end of April, 1959 in the same itinerary followed by the Turkish Army in the Great Offensive (Battle of Dumlupınar in the War of Independence of Turkey, the Western Front). On the contrary; the government named this tour after “Aegean Offense” and were opposed to it. In this political excursion, İnönü was planning to involve in a series of political activities in Uşak (first stop of the campaign), Manisa, and İzmir provinces, as part of the party agenda. Yet, within the course of the tour, the supporters of the ruling and opposition party clashed with each other in the tour itinerary and it led to social events. The unrest occurred in Uşak, Manisa, İzmir, and İstanbul served as the first link of the chain of events that composed the process leading to the Military Coup of May 27, 1960. This paper intends to manifest the events that took place in Uşak and İzmir, based on archival references and press coverage in that period.

Key Words: Demokrat Party, Republican People’s Party, İsmet İnönü, Aegean Tour of Political Duty, Aegean Offense

Giriş

Türkiye, 1959 yılına, siyasi gerginlikler içersinde girmişti. Başbakan Adnan Menderes’in içinde bulunduğu uçağın, 17 Şubat 1959 tarihinde Londra’da düşmesi ve sonrasında ülke siyasetinde ortaya çıkan kısa süreli bir yumuşama döneminin ardından, iktidar ile muhalefet safları giderek keskinleşmeye ve taraflar arasındaki tansiyonda tekrardan yükselmeye başlamıştı. 1957 seçimleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

öncesi muhalefet saflarında ortaya çıkan "güç birliği" oluşturma teşebbüsleri hem taraflar hem de iktidar partisinin çeşitli teşebbüsleri sonrası gerçekleşmedi. Fakat seçimler sonrası, Demokrat Parti'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu Hürriyet Partisi, 1958 yılının sonlarına doğru CHP ile birleşme kararı aldı. Öte yandan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi de birleşerek, başkanlığını Osman Bölükbaşı'nın üstlendiği Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kurulmuştu. Muhalefet, kendi içersinde yaşadığı bu birleşmeler sonrası daha etkin daha canlı bir yolda iktidara yönelik baskılarını yoğunlaştırmıştı.

CHP'ye bir can gelmişti ve İsmet İnönü gemisini fırtınalı denizlerde başarıyla yönlendiren bir kaptan gibiydi. İnönü ile uzun yıllar geçiren Metin Toker o günleri şöyle tarif ediyor:

*"Ben, İsmet Paşayla geçirdiğim yıllar içinde CHP'yi bir tek devre son derece azimli ve dinamik ve inançlı gördüm. O da, 1959 ilkbaharından 1960 ilkbaharına kadar olan günlerdi"*¹.

1959 yılı CHP'nin halka indigi yıldır ve CHP'li milletvekillerinden oluşan ekipler "Bahar Taarruzu" adıyla dört koldan ülke içerisinde bir dizi seyahatlere çıkmıştı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, "Ege Vazife Gezisi" adını verdiği ve beraberinde kırka yakın milletvekilinin de bulunacağı gezisine, 30 Nisan 1959 tarihinde Uşak'tan başlamayı planlamıştı. Bu seçimde, Uşak'ın Kurtuluş Savaşı'ndaki tarihsel önemi yanında, bir diğer önemi 1957 seçimleri sonucunda CHP'nin Ege Bölgesi içinde kazandığı tek vilayet olmasıydı.

Planlanan gezi programında, Büyük Taarruz günlerinde Türk ordusunun takip ettiği rota izlenecekti. Ana muhalefet partisinin geniş katılımlı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını hatırlatan bir gezi planlaması DP iktidarının ateşini iyice yükseltmişti. İktidar Partisinin İçişleri Bakanı Namık Gedik, İnönü'nün Uşak'tan başlattığı ve bakanın kendi ifadesiyle "Ege Taarruzu" olarak nitelendirdiği geziye yönelik olarak Meclis kürsüsünden çok ağır ithamlarda bulunmuş, ana muhalefet partisini ve onun başkanı İsmet İnönü'yü hedef alarak, özetle şu ifadeleri sarf etmişti;

*"Başlarında liderleri, bir başka ifade ile başkumandanları, teşrii masuniyet zırhına bürünmüş 40'tan fazla mebusla, Meclisi ve oradaki vazifelerini terk ederek sefere çıkmaya karar vermiştir. Adını bizzat koymuş oldukları bu sefer, Ege büyük taarruzudur. Taarruz.. Hem de büyük. Kime karşı, ne maksatla, hangi neticeyi istihsal etmek için ve neden?.."*².

İktidara göre bu gezinin iç siyasete yönelik amacı, "CHP'nin kendisine bir canlılık getirmek ve partiyi terk etmekte olanları önlemek" isteğiydi. Fakat iç siyasetten öte, muhalefet tarafından böyle bir gezinin tertip edilmesinin asıl sebebi dış siyasette "Kıbrıs Sorunu" nedeniyle gelgitlere tanık olan Türkiye-Yunanistan ilişkilerine zarar vermektir. İki devlet arasındaki ilişkilerin olumlu seyrettiği, Yunan Başbakanı Karamanlis'in Türkiye'yi ziyaret etmeyi planladığı bir dönemde, ana muhalefet partisinin, Kurtuluş Savaşı'ndaki Yunan bozgununu anımsatan bir gezi tertiplemesi, Türk Dış Politikası'na ve Türkiye'nin Kıbrıs siyasetine yönelik yapılan bir sabotaj ve zarar verme süreciydi³.

İsmet İnönü'nün Ege Ziyareti Öncesi Yapılan Hazırlıklar

İktidar, ülke içinde giderek tansiyonun yükseldiği bir ortamda, ana muhalefet liderinin Uşak'tan başlatacağı geziyi hem merkezde hem de yerelde aldığı bir dizi önlemlerle etkisizleştirmeye çalışacaktı. Örneğin, CHP'nin gezisinde birkaç gün önce, aralarında Bakan Muzaffer Kurbanoglu'nun da yer aldığı, milletvekillerinden oluşan bir heyet, incelemelerde bulunmak, yapılan hazırlıkları yerinde görmek, organize etmek ve DP teşkilatını ortaya çıkması muhtemel

¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, 2. b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 229.

² TBMM Zabut Ceridesi, Devre 11, C 11, 37. İnikat (15 Şubat 1960), s. 806-807.

³ TBMM Zabut Ceridesi, Devre 11, C 11, 37. İnikat (15 Şubat 1960), s. 811.

olaylar hakkında bilgilendirmek amacıyla Uşak'a gönderildi. Öte yandan asıl önlemler, gezinin günler öncesinde Uşak'ta alınmaya başlanmıştı. Uşak Valisi İlhan Engin, 20 Nisan 1959 tarihinde "gizli ve zata mahsus" olarak Emniyet Müdür Vekili Ahmet Altaş'a gönderdiği yazısında, 30 Nisan ve 1 Mayıs 1959 tarihlerinde gerçekleşecek olan gezi sırasında, 6761 sayılı kanun hükümlerine aykırı her hangi bir harekette bulunulmamasına yönelik gerekli tedbirlerin bizzat alınmasını istemişti⁴. Valiliğin bu talebi sonrası Uşak Emniyet Müdürü Adnan Çakmak⁵, İl Jandarma Komutanı Yarbay Abbas Yavuzdemir, Merkez Jandarma Birlik Komutanı Binbaşı Ali Kurma ve Emniyet Müdür Vekili Ahmet Altaş'tan oluşan heyet, gezi öncesi olası olayları önlemek üzere gerekli tedbirleri almışlardı. Bizzat heyet tarafından tutulan zabıt varakasında, gezi öncesi il içinde alınan tedbirler özetle şöyleydi:

CHP heyetinin gelişi sırasında gerek 6761 sayılı kanuna ve gerekse trafik kanununa aykırı olarak çıkması muhtemel hadiseleri önlemek için 27 Nisan 1959 gününden itibaren verilecek ikinci bir emre kadar il merkezinde mevcut emniyet ve mahalle bekçi teşkilatının haftalık izinleri kaldırılmıştı. Civar kasaba ve köylerden trafik kanununa aykırı olarak açık kamyonlarla şehir merkezine halk nakledilerek şehirde insan kalabalığının arttırılmasını önlemek için şehre giren yollar üzerinde trafik ekipleri bulundurulacak ve sıkı bir kontrol uygulanmaya başlanacaktı. Uşak Trafik Büro Amirliği, Afyon-Kütahya ve Denizli teşkilatlarından aldığı takviyeler sonrası, Uşak-Kütahya, Uşak-Denizli, Uşak-Ulubey, Uşak-Güre ve Uşak-Banaz istikametlerinde kontrol noktaları oluşturmuştu. Alınan önlemlerin sağlıklı işlemesi için Uşak, Denizli ve Kütahya Trafik Amirleri bizzat görevlendirilmişlerdi. Belirlenen gün ve saat aralığında kontrollerini sıkılaştıran trafik ekipleri, yürürlükte bulunan trafik kanununa istinaden 29 araç hakkında işlem yapmışlardı⁶. Haklarında işlem yapılan araçların büyük çoğunluğu, İsmet İnönü'yü karşılamak üzere Uşak'a gitmekte olanları taşıyan araçlardı. Araçlardan indirilen yolcuların bir kısmı Uşak'a yürüyerek gitmek zorunda kalmıştı. Bazı yol ağızlarına karayolları ekipleri tarafından kapalı işaret levhaları asılmıştı⁷.

Halk arasında, çeşitli yöntemler kullanarak heyecan yaratması muhtemel kişileri belirlemek amacıyla, sivil ve resmi memur ve jandarma devriyeleri çıkarılmıştı. Mevcut polis ve bekçi teşkilatı mensuplarıyla yapılan toplantılarda, İsmet İnönü'nün gelişi sırasında 6761 sayılı kanuna aykırı hareketler ortaya çıktığında ve yapılan uyarılara rağmen topluluğun dağılmaması halinde cop, gaz bombası kullanılacağı ve emniyet müdürü emir verdiği takdirde ateş edileceği yolunda direktifler verilmişti⁸. Zabıta görevlileri il merkezinde devamlı surette silah araması yapmıştı⁹. Çıkması muhtemel olan olaylara müdahale etmek için "acele" uyarısıyla valilik tarafından 25 Nisan günü Dahiliye Vekaletine yazılan yazıda, elli adet göz yaşartıcı bomba ve elli adet cop fişeginin hususi bir görevliyle iki gün içinde Uşak'a gönderilmesi talep edilmişti¹⁰. Emniyet ile jandarma arasında yapılan görüşmeler sonrası, il içinde krokiler çizilerek gerekli emniyet tedbirleri alınmış, görev taksimi yapılmıştı. Görev taksimi içinde üç önemli bölge üzerinde durulmuştu. Bunlar, Vali Evi ve CHP kongresinin yapılacağı İlk Adım Salonu, CHP İl Merkezi Binası ve İstasyon'du. Aralarında polis, jandarma ve bekçilerin bulunduğu kolluk kuvvetleri içinde, bazıları sivil olarak vatandaş arasında görev yapacaktı. En yoğun önlemler CHP il binası ve İstasyon'a yönelik alınmıştı. Emniyet teşkilatının tümü içinde görev taksimi yapılırken, alınan önlemlerin sağlıklı

⁴ BCA (BCA), Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 58.

⁵ Uşak Emniyet Müdürü Adnan Çakmak, Mareşal Fevzi Çakmak'ın yeğenidir. Fevzi Çakmak, Çanakkale Muharebeleri sırasında ölen kardeşi Mehmet Nazif Efendi'nin yetim kalan oğlu Adnan'ı yanına almış ve onu yetiştirip, subay yapmıştı. Adnan Çakmak subaylık görevinden sağlık nedenleriyle emekli olmuş ve emniyet teşkilatına geçmişti.

⁶ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 47-48.

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C 11, 37. İnikat (15 Şubat 1960), s. 823.

⁸ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 61.

⁹ Milliyet, 30 Nisan 1959.

¹⁰ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 92.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

yürütülebilmesi için yeterli emniyet mensubunun bulunmadığı düşünülerek, Denizli, Kütahya ve Afyon vilayetinden de takviye birlikler gelmişti¹¹.

İsmet İnönü, Uşak gezisi sırasında CHP il gençlik kolu ve Karaağaç ocak kongresine katılacaktı. Valilik, kongrelerde suç unsuru oluşturması muhtemel konuşmaları önlemek adına Cumhuriyet Savcılığının gerekli önlemi almasını istemişti. Ayrıca hükümet komiseri olarak CHP kongrelerini takip etmek ve bir rapor hazırlamak üzere Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü Dr. Nevzat Toktaş, Emniyet Birinci Şube Şefi Vekili Ali Gülmez ve Tahrirat Katibi Ali Fuat Ayan, valilik tarafından görevlendirilmişti¹².

CHP'nin ziyareti öncesi teyakkuza geçen Uşak Valiliği, ziyaretin iki gün öncesinden başlayarak, 28 ve 29 Nisan günleri boyunca, çeşitli aralıklarla belediye hoparlörlerinden halkı uyarıcı anonslarda bulunacaktı. Yapılan anonsta 6761 sayılı "Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri" hakkındaki kanuna vurgu yapılarak, bu kanuna aykırı olan toplantı, gösteri yürüyüşü vesair teşebbüslerin kolluk kuvvetlerince derhal kanuni şekilde şiddetle men edileceği ve ilgililer hakkında ayrıca soruşturmanın açılacağı belirtilmişti. Bu nedenle Uşaklıların bu gibi teşebbüslere asla meydan vermemeleri, kanunlara daima uymaları ve her zaman için asilce yurttaşlık görevlerini yerine getirmeleri valilik tarafından rica ediliyordu¹³.

CHP lideri İsmet İnönü'nün ziyaretinin bir gün öncesinde Uşak'ta gerginlik kendini göstermeye başlamıştı. 29 Nisan günü bir kısım CHP'li milletvekili akşam saat 18.10'da trenle Uşak'a gelmişti. Milletvekillerinin gelişi ile il içinde siyasi tansiyon artmıştı. CHP heyetini takip etmekle görevlendirilen polis memuru Sami Dede'nin yaşananları bir zabıta kayıt altına almıştı. Tutulan zabıta, CHP milletvekillerinin DP İl merkezi önünden geçişi sırasında, bazı Demokrat Partililerin, CHP'lilere yönelik olarak "*eşek herifler, mebus oldunuz da adam mı oldunuz, bu memlekete çivi sokmaya mı geliyorsunuz*" ifadelerinde bulunduğu zabta geçmişti. Bu hakaretlere karşın CHP'lilerin her hangi bir karşı müdahalede bulunmadığı ifade edilmişti¹⁴.

Demokratların il içindeki faaliyetleri yoğunluk kazanmıştı. Gece DP il teşkilatından alınan malumatlara göre, parti içinde sıkı tedbirlerin alındığı, sabah altıda toplanılmak üzere bütün partililere emirler verildiği ve nöbet tutmaları istenildiği ve ayrıca polise yardımcı olmak için aralarında adam seçtikleri konularının kararlaştırıldığı istihbaratı alınmıştı. Öte yandan parti içinde istasyona gidip gitmemek konusunda tartışmaların devam ettiği ifade ediliyordu¹⁵. Ziyaretin bir gün öncesinden istasyonu şehre bağlayan cadde tamirat adı altında, kazmalarla aralıklı olarak kazılmış, delik deşik hale getirilmişti¹⁶. Bundan başka şehirde bulunan ve dolmuşçuluk yapan araçların hepsi, CHP'lilerin kullanmaması için, Demokrat Parti tarafından kiralanmıştı¹⁷. Tüm bu yaşananlar, İsmet İnönü'nün Uşak ziyaretinin gerginliklerle geçeceğini ve olaylar çıkacağını öngören gelişmelerdi.

İsmet İnönü, Ege seyahatine 29 Nisan günü Ankara'dan hareket ederek başladı. O gün, trenin kalkacağı saatinin çok öncesinde istasyon etrafında gerekli emniyet tedbirleri alınırken, polisler istasyona giden yolları tutmuş ve toplu olarak tren garına girişe mani olmuşlardı. Alınan önlemlere rağmen, İnönü'yü uğurlamaya gelen yüzlerce insan tren istasyonunu hınca hınç doldurmuştu. İsmet İnönü ve beraberindeki milletvekilleri gara geldiklerinde çıkan olaylara polis müdahale ederken, tren saat 14'de hareket etmişti¹⁸. İsmet İnönü'nün içinde bulunduğu tren gece

¹¹ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 102.

¹² BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 57.

¹³ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 42.

¹⁴ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 100.

¹⁵ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 100.

¹⁶ Ali Rıza Akbıykoğlu, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, Filiz Matbaacılık, Ankara, 1986, s. 54.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1959.

¹⁸ *Milliyet*, 30 Nisan 1959.

saatlerinde Eskişehir'e uğramıştı. Trenin şehre gelişinin öncesinde sıkı güvenlik önlemleri alınırken, halkın istasyona toplanarak tezahüratta bulunmasını önlemek amacıyla, istasyon etrafında polis ve bekçilerden bir güvenlik çemberi oluşturulmuştu. Gar kapıları giriş ve çıkışa kapatılırken, halkın İsmet İnönü'yü görmesini engellemek adına yük vagonları bir dizi halinde istasyona çekilmiş ve duvar görevi görmeleri sağlanmıştı. İsmet İnönü'yü taşıyan trenin istasyona girişi sırasında halk sevgi gösterilerinde bulunurken, İnönü, halkı neşeli bir şekilde pencereden selamlamıştı. Bu sırada istasyonda bulunan başka bir tren, halkın bağırışlarını bastırmak adına devamlı surette düdüğü öttürmüştü. İsmet İnönü trenden inmezken, bir süre istasyonda kalan tren, 21.55'te halkın sevgi gösterileri arasında istasyondan ayrılmıştı. Aynı şekilde trenin Polatlı'dan geçişi sırasında, halk tarafından gece saatlerinde kurbanlar kesilmiş, tezahüratlarda bulunulmuştu. Yüksek rütbeli subaylar İnönü'ye selam durmuşlardı¹⁹. İsmet İnönü, 29 Nisan gününü not defterine şöyle kaydetmişti²⁰:

“Ege Seyahatine hareket.

Metin'i (Toker) gördükten sonra istasyon. Saat 14. İstasyondan teşyi.

Polatlı- İyi karşılama.

Eskişehir- Büyük kalabalık

Kütahya- Uyandırdılar”

İsmet İnönü Uşak'ta

İsmet İnönü ve CHP'li milletvekillerinin bulunduğu tren 30 Nisan sabahı saat 08.55'de Uşak istasyonuna gelmişti. CHP'nin bu seyahatine basın ayrı bir önem verirken, bizzat muhabirler Uşak'a gönderilmişti. İnönü, Uşak'ta, *“Hoş geldin Garp Cephesi Kumandanı”* yazılmış levhalar ve flamalarla karşılanmıştı²¹. İstasyonda karşılamaya gelen binlerce kişi arasından İsmet İnönü trenden inerek üstü açık bir otomobile bindirilmişti. Bu sırada halk otomobile doğru hareket ederken, çıkan olaylara güvenlik kuvvetleri müdahale etmişti. Yapılan müdahaleye ilişkin bizzat Emniyet Müdürü ve il jandarma komutanı tarafından o gün tutulan zabıta aynen şu ifadelerle yer verilmişti:

“İstasyonda bulunan on ile on beş bin kadar tahmin edilen halk İnönü'nün bulunduğu jeep otomobile doğru yürümüş ve tezahürat yapmak istemiş ise de bir taraftan zabıta kuvvetleri cop ve cebir kullanmak suretiyle halkı dağıtmakla meşgul iken diğer taraftan da bir jeep arabasının üzerine çıkan Emniyet Müdürü Adnan Çakmak, otomobilin etrafında bulunan kalabalığa hitaben yüksek sesle 'Dağılın, dağılın, dağılın. Dağılmazsanız gaz gerekirse silah istimal edeceğiz' diye müteaddit defalar ihtaratta bulunmuş, istasyondan şehre gelen yol üzerinde bulunan seyirci halkı da yolda karşılayıcılara katılmasıyla halk kalabalığı artmış ise de muhtelif yerlerde on adet gaz bombası, on adette gaz copu mermisi kullanılmak suretiyle halk topluluğu parçalara ayrılarak dağıtılmış...”²².

Olay yerinde tutulan ve altında Emniyet müdür Adnan Çakmak başta olmak üzere tüm üst düzey güvenlik mensuplarının isminin yer aldığı başka bir zabıta *“... istasyona gelen halkın şehre kadar kalabalık şekilde gelmek ve zaman zaman İnönü'yü alkışlamak ve 'yaşa' nidalarında bulunmak suretiyle anılan kanuna aykırı harekette bulunulduğu”* ifadelerine yer verilmişti²³.

¹⁹ Milliyet, 30 Nisan 1959.

²⁰ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, Cilt 2, 3. Baskı, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 755.

²¹ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Borsası Matbaası, İstanbul, s. 362.

²² BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 62.

²³ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 63.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Bu ifadelerden çıkan önemli bir sonuç, yürürlükte olan 6761 sayılı kanunun getirdiği sakıncalardı. Kanun, özü itibariyle anti-demokratik bir nitelik arz etmesinin yanında, uygulamada da yoruma açık yönleri bulunuyordu. Örneğin yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere, "alkış" ya da "yaşa" bağırışları bile, güvenlik güçleri tarafından kanuna aykırı olarak yorumlanabiliyordu. Bir başka önemli sakınca, kanunla birlikte güvenlik güçlerine gerektiği takdirde silah kullanım yetkisinin verilmesiydi²⁴. Sonuçta, Uşak'ta yaşanan olumsuzlukların en önemli nedenlerinden birini, bu kanunun getirdikleri ve onun yorumlanmasında doğan sıkıntılar oluşturmuştu.

İsmet İnönü'nün içinde yer aldığı CHP heyetinin istasyondan şehre gelişi sırasında, Demokrat Parti İl binası önünden geçerken, taraflar arasında karşılıklı söz düellosu gerçekleşmiş ve il binasından İlçe Başkanı Eşref Ögün İsmet İnönü'ye doğru bir çay bardağı fırlatmıştı. Bardak, İnönü yerine Akis muhabiri Hamdi Avcıoğlu'nun alnına çarpmış ve kaşının açılmasına sebep olmuştu²⁵. Bu olay sonrası bazı CHP'lilerde DP il binasını taşlamışlardı. DP il binasından atılan bu bardak, Uşak Olaylarının başlamasına neden olacaktı²⁶.

İstasyonda ve şehre geliş sırasında çıkan olayların ardından, İsmet İnönü ve onunla birlikte Uşak'ta bulunan, aralarında Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Hıfzı Oğuz Bekata'nında bulunduğu, 41 milletvekilinden oluşan heyet CHP il merkezine gitmişti. Gerginlik burada da devam ederken, parti merkezinde bir hareketlilik yaşanmış, milletvekilleri yanlarında getirdikleri hoparlör tesisatını balkonlara yerleştirmişlerdi. Bu durum 6761 sayılı kanuna aykırı bir hareket olarak nitelendirilmiş ve güvenlik güçleri tarafından müdahalede bulunulmuştu. Kanunun 12. Maddesinin 'e' fıkrasında yer alan "*kapalı yer toplantılarındaki konuşmaları harice yaymak ve bu suretle toplantı mahallinde bulunanlardan gayrisine ışıttirmek maksadıyla her hangi bir alet veya vasıta kullanılması*" hükmüne aykırıydı. Partililerin hoparlör tesisatını kurduklarını gören Emniyet amiri Ahmet Altaş'ın müdahalesi sonrası ortalık karışırken, İsmet İnönü balkondan halka yönelik kısa bir konuşma yaparak, şu ifadelerde bulunmuştu²⁷:

"İki günden beri Uşaklılar beni beklediğiniz için teşekkür ederim. 37 sene evvel burada düşman başkumandanının kılıcını alarak Türk Başkumandanına teslim ettim. Kongremiz İlk Adım salonunda yapılacaktır. Davetliler oraya gelsin ve halk toplantısının da dağılmasını rica ederim"

İsmet İnönü, il binasında dinlendikten ve sabah kahvaltısını yaptıktan sonra, belirlenen program çerçevesinde, binadan ayrılarak, yanında yer alan milletvekilleriyle birlikte, partisinin il gençlik kongresinin yapılacağı İlk Adım Salonu'na hareket etmişti. İsmet İnönü kongrede yaklaşık yarım saat süren bir konuşma yaptı ve kongrenin bitmesinin ardından, CHP Uşak Milletvekili Rıza Salıcı'nın evine geçildi. Planlanan programda, öğleden sonra saat 5'te, Büyük Taarruz günlerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın 2 Eylül 1922 tarihinde karşılıklı olarak kaldıkları ve karargâhlarını kurdukları evlerin ziyareti planlanmıştı. Fakat bu ziyaret iktidar tarafından hoş karşılanmamış ve ziyaretin gerçekleşmemesine yönelik çabalar ortaya konmuştu. Uşak Emniyet Müdürü Adnan Çakmak ile Jandarma Alay Komutanı Yarbay Abbas Yavuzdemir, içinde bulunduğu heyet, İnönü'nün programını iptal etmesini ve bu evleri ziyaret etmekten vazgeçmesini istemişlerdi. Bu talep karşısında CHP'liler Vali İlhan Engin'i ziyaret etmiş, vali kararlılığını göstermiş ve aldığı kararın arkasında durduğunu, "*Paşa'yı korumak için böyle bir tedbir aldıklarını*" ifade etmişti. Olaylardan bir kaç ay sonra Meclis kürsüsünden o gün yaşananları anlatan Turhan Feyzioğlu, vali ile aralarında geçen konuşmasından bahsederek, Vali bir ara, "*çok vahim hadiseler*" olabileceğini, "*Öyle hadiseler olacak ki, Turhan Bey, siz benim okuduğum*

²⁴ "Toplantılar ve gösteri yürüyüşleri hakkında Kanun", Kanun No: 6761, Resmi Gazete, S. 9346 (30 Haziran 1956)

²⁵ "Milletin Ümidi: İnönü", Akis, S: 253 (7 Mayıs 1959), s. 5.

²⁶ Eroğul, age, s. 166.

²⁷ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 65.

mektepe profesörlük ve dekanlık ettiniz, inanınız öyle hadiseler olacak ki ben Uşak valisi olarak ömrümün sonuna kadar kendimi affetmeyeceğim” ifadelerinde bulunmuştu²⁸.

CHP Milletvekili Turhan Feyzioğlu şifreli, gizli ve zata mahsus olarak Vali tarafından İçişleri Bakanı Namık Gedik’e yönelik yazılan yazılarda, Vali’nin İçişleri Bakanı’ndan talimat aldığını, bu talimata uygun olarak vurun emrini verdiğini fakat Vali’nin verdiği bu emre Emniyet Müdürü Adnan Çakmak ile Jandarma Komutanları Abbas Yavuzdemir ve Binbaşı Ali Kurma’nın itaat etmemişi²⁹. Turhan Feyzioğlu’nun bu iddialarını yanıtlamak üzere kürsüye çıkan İçişleri bakanı Namık Gedik, Uşak Valisi İlhan Engin’e, hiçbir surette ve şekilde “İnönü’yü vurun” emrini vermediğini ifade edecek ve iddiaları reddedecekti³⁰.

Ev ziyaretlerini önlemeye yönelik iktidarın aldığı önlemler İsmet İnönü’ye aktarıldığında, “Bu ziyaret en tabii hakkımdır. Buna mani olmak, ziyaret hürriyetimi kaldırmak demektir. Memlekette rejim ve hürriyet mücadelesi yapıyoruz. Kendi hürriyetini istimal edemeyen bir lider, hürriyet mücadelesi yaptığını vatandaşlara nasıl inandırır” ifadelerinde bulunmuştu³¹.

İsmet İnönü, ev ziyaretlerini gerçekleştirmek üzere Rıza Salıcı’nın evinden çıkarken, Uşak Valisi’nin bu sırada Emniyet Müdür Adnan Çakmak’a, İnönü’yü vurması yolunda emir verdiği, o günlerde konuşulan en önemli iddiaların başında gelmişti. Olaydan yaklaşık bir yıl sonra, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı görevine atanan Adnan Çakmak, o günlerde yaşananlara ilişkin olarak ilk kez basına demeç vererek, Vali ile arasında yaşanan diyalogları şöyle aktarmıştı:

“Ben asabi mizaçlıyım... Sonra biz CHP’nin son yıllarında mağdur durumlara düşmüştük (Fevzi Çakmak’ın emekliliği sonrası)... İşte sabık hükümet ilgilileri bu iki noktayı göz önüne alarak İsmet İnönü’nün Uşak’a gelmesinden on gün önce beni oraya Emniyet Müdürü olarak tayin ettiler. Fakat hesaplarının yanlış çıktığını anladılar... Vali İlhan Engin bana, ‘İnönü’yü vuracaksın’ dediği anda kendisini kollarından yakalayarak öne doğru ittim ve ‘Bak işte karşıdan geliyor. Kanundan ve tarihten korkmazsan sen vur’ dedim. Oradan kaçtı”³².

İsmet İnönü, Paşa Caddesi üzerinde 80 numarada yer alan ve Kurtuluş Savaşı günlerinde kendi karargâhını kurduğu eve saat 18.25’de ulaşmıştı. İsmet Paşa’yı evin bayanları karşılamış ve ona portakal suyu ve çeşitli ikramlarda bulunmuşlardı. İsmet Paşa, çok mutlu olduğu bu ziyaret sonrası ev sahiplerine, “Bana eski hatıralarımı yaşattınız, sizin evi ziyaret etmeden gidemezdim” ifadelerinde bulunmuştu³³. Bu ziyaretin hemen ardından, karşı tarafta yer alan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından karargâh olarak kullanılan 83 numaralı eve geçildi. Bu evde de nezaketle karşılanmıştı.

30 Nisan günü ve akşamı birçok Uşaklı, İsmet İnönü’yü görmek üzere Rıza Salıcı’nın evine gelmişti. O gün akşamı İsmet İnönü ve partililerin gelişi adına evde bir yemek verildi. Yemek sonrası İsmet Paşa istirahatata çekilirken, CHP’li partililer evin etrafında çıkması muhtemel olaylara karşı güvenlik önlemleri almıştı. Gecenin ilerleyen saatlerinde beklenen olay gerçekleşmiş ve Uşak’ta hareketli saatler tekrar başlamıştı. İsmet İnönü’nün kaldığı evin bodrumunda yangın çıkmış ve olaya itfaiye müdahale etmişti. İnönü, söndürme faaliyetlerini kaldığı odanın penceresinden takip etmişti³⁴. Müdahale sonrası yapılan keşifte, yangının çıkış nedeni belirlenemezken; Vali İlhan Engin’in İçişleri Bakanı Namık Gedik’e “Zata Mahsus” ibaresiyle yazdığı bilgilendirme yazısında, siyasi bir mahiyet verilmek istenen yangının, evdeki hizmetçilerin dikkatsizliği sonrası çıktığını ve

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 11, Birleşim 37 (15.02.1960), s. 845.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 11, Birleşim 37 (15.02.1960), s. 846.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 11, Birleşim 37 (15.02.1960), s. 857.

³¹ “Bir Uşak Şahidi”, Akis, S 279 (2 Aralık 1959), s. 10.

³² Cumhuriyet, 22 Haziran 1960; Milliyet, 22 Haziran 1960.

³³ “Milletin Ümidi: İnönü”, Akis, S. 253 (7 Mayıs 1959), s. 6.

³⁴ Milliyet, 1 Mayıs 1959.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

yapılan tahkikat sonrası her hangi bir kastın bulunmadığını ifade etmişti³⁵. Fakat muhalefette yangının kasten çıkarıldığı yolunda genel bir kanı oluşmuştu. O saatlerde, Uşak sokaklarında yangın dışında farklı bir hareketlilik kendini gösteriyordu. Bir gece öncesinde, sokaklarda kimsenin dolaşmasına izin verilmezken, bütün işyerleri erkenden kapatılmıştı. Fakat geziyi takip eden gazeteciler, il içindeki hareketliliği bir gece öncesi ile kıyaslayarak, olağandışı bir durumun olduğunu sezinlemişlerdi. Emniyet kuvvetlerine gelen istihbarat raporlarında, çıkan olaylar karşısında Demokrat Partililerinde karşı bir harekette bulunacağı duyumu yer alınmıştı. Uşak'taki olağandışı hareketliliği bizzat fark edenlerin başında İl Emniyet Müdürü Adnan Çakmak geliyordu. Adnan Çakmak, 30 Nisan gecesini il içinde genel kontrol amiri olarak görev yapmakta olan polis memuru Komiser Şükrü Berk'e telefonla ulaşarak, Emniyet Müdürlüğü önünden şehir içine doğru bir kamyon dolusu insanın şarkı söyleyerek geçtiklerini ve bu kişilerin kim olduklarını ve yakalanarak karakola getirilmelerini emretmişti. Bunun üzerine Komiser Şükrü Berk ve polis memuru Hasan Ulutaş, Demokrat Parti İl binasına hareket etmişlerdi. İl binası önünde iki hususi kamyonla birde Uşak belediyesine ait "65027" plakalı kamyon tespit edilmişti. Kamyonlardan birinin şoförü olan Mustafa Bahadır, kamyonların DP tarafından köylerden partilileri getirmek için tutulduklarını ve daha on dakika önce "65027" plakalı belediyeye ait kamyonla Ortaköy'den on iki kişinin getirilerek, kalabalık olan parti binasına girdiğini ifade etmişti³⁶.

Böylece 30 Nisan günü yaşananlara karşılık vermek üzere Demokrat Parti teşkilatı gece boyunca çalışmış ve Uşak'a adam taşımıştı. Demokratlar, çevre ilçe ve köylerdeki pek çok kişiye, "Adnan Menderes gelecek. Hava meydanına karşılamaya gideceğiz" diyerek insan toplamıştı³⁷. Uşak'ın kahveleri sabaha kadar açık kalırken, bu durumu gören gazeteciler, insanların ellerinde bulunan içki şişelerine şahitlik etmişti.

30 Nisan günü Uşak'ta çıkan olaylar sonrası, Uşak DP İl İdare Kurulu, "acele" olarak Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çekerek, il içindeki mülki amirleri şikayet etmişti³⁸. Olayların şiddetlenmesi ve yerel teşkilatın şikâyetleri sonrası, Demokrat Parti hükümeti, alınan önlemleri yeterli görmeyerek Ankara'dan Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan, Jandarma Genel Komutanlığı'ndan Kurmay Albay Hayri İlkonur, Ankara Emniyet Müdür Muavini İsmail Guntay ve Ankara Hazır Kuvvet Amiri Eşref Yalçiner'i acil olarak Uşak'a göndermişti. Heyet, önce uçakla Eskişehir'e, oradan 0006 plakalı bir araçla 1 Mayıs sabahı saat 6'da Uşak'a gelmiş ve il içindeki tüm emniyet önlemleri 1 Mayıs sabahı itibarıyla, Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan'a devredilmişti³⁹.

Sabaha karşı Uşak sokaklarında toplanan kalabalığın sayısı beş bin kişiyi bulmuştu. Elleri İsmet İnönü'yü ve basını hedef alan çeşitli dövizler taşıyan kalabalık göstericiler arasında DP'nin Uşak il ve ilçe başkanları da yer almıştı⁴⁰. Aynı saatlerde bir pastanede kahvaltı yapan CHP Milletvekilleri Turhan Feyzioğlu, Osman Alişiroğlu, Nüzhet Çubukçu, Necati Diken ve Danış Yurdakul'da saldırıya uğrarken; Turhan Feyzioğlu ve Osman Alişiroğlu bir hayli hırpalanmıştı. Bu olayı haber yapmak isteyen Demokrat İzmir Gazetesi foto muhabiri Hüseyin Baradan'da saldırıya uğramıştı⁴¹.

Olaylar büyürken, Vali İlhan Engin ortalarda görülüyor, emniyet müdürü yetkisiz olduğunu ifade ediyordu. Bu sırada Savcı Muzaffer Erdem emir verdiği Başçavuşlar, savcıya emir almadıklarını ve müdahale edemeyecekleri cevabını vermişlerdi. Aynı şekilde polislerde aynı türde

³⁵ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 49.

³⁶ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 29

³⁷ Bu ifadeler olaylardan çok sonra açılan davada tanıklar tarafından verilen ifadelerdir. *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1960.

³⁸ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 10.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 298.913.2, s. 102.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1959.

⁴¹ *Milliyet*, 2 Mayıs 1959; *Kim*, S. 50 (8 Mayıs 1959), 6.; "Milletin Ümidi: İnönü", *Akis*, S. 253 (7 Mayıs 1959), s. 7.

cevap vererek, kalabalıklara müdahalede bulunmamışlardı.⁴² Sonrasında savcının gözetiminde jandarma kordonu altında CHP'li milletvekilleri ve gazeteciler istasyona gitmeye başlamışlardı. Bu sırada gruba, kalabalıklar arasından sopalı müdahaleler devam ederken, "*Kahpe gazeteciler, Sağır papazın uşakları*" türünde hakaretlerde bulunulmuştu⁴³. Gazetecilerin bir kısmı istasyonda bulunan karakola, bir kısmı da tren vagonlarına sığınmak zorunda kalmışlardı.

Şehir merkezi ve istasyonda yaşanan bu olaylar İsmet İnönü ile paylaşılırken; partililer İnönü'nün Uşak'tan trene binmesi yerine Eşme'den binmesinin uygun olacağı kararını almışlardı. İsmet İnönü kendisine yapılan bu teklifi reddederek, "*Evvelce yapılmış program neyse, o program takip edilecektir*" demişti⁴⁴.

İsmet İnönü, beraberinde yer alan partili vekillerle birlikte evden bir araçla ayrılmış, istasyona yaklaştığında DP'lilerden oluşan bir grup aracın yolunu kesmişti. Araçtan inen İsmet İnönü, partililerin kendisine yaptığı uyarılara aldırmaz etmeden, kendi yolunu açarak ilerlemeye başlamıştı. Bu sırada kendisine müdahale etmek isteyen milletvekillerine, "*Siz çekilin, ben yolumu açmasını bilirim*" şeklinde tepki koyan İnönü, kalabalığa yönelik olarak ta, "*Ne istiyorsunuz? Ayıp değil mi?*" diye bağırarak, İsmet İnönü, gideceği trenin gelmesini beklemek üzere, istasyonda bulunan büfeye geçmişti⁴⁵. Kalabalık büfenin etrafını sarmış, kısa bir beklemenin ardından tren gelmişti. Trenin istasyona gelmesinin ardından, aralarında Kemali Beyazıt, Faruk Ayanoğlu, Rıza Salıcı, Nihat Sargınalp ve Ali Rıza Akbıykoğlu'nun yer aldığı milletvekillerinden oluşan bir grup, İsmet İnönü'yü kordon içine alarak, seyahat edeceği vagona ulaştırmaya çalışıyordu. Bu sırada gruba sağdan soldan müdahaleler devam ederken, zorlukla hareket ediliyordu. Bu boğuşma anında kalabalık içersinden atılan bir taş İsmet İnönü'nün başına isabet ederken, İnönü'nün sendelemesine ve yere düşmesine neden olmuştu⁴⁶. Fakat İnönü, hemen olduğu yerde doğrularak, hiçbir şey olmamış gibi ağır ağır yoluna devam ederek, vagona ulaşmıştı. İsmet İnönü, kafasındaki şapka sayesinde, atılan taştan çok fazla etkilenmemişti. Bu sırada kalabalığın gazetecilere olan öfkesi devam ediyordu. Akşam Gazetesi foto muhabiri Abbas Goralı, atılan tekmeler sonrası bacağından yaralanmıştı. Tren saat 08.50'de istasyondan hareket ederken, atılan taşlardan bazıları vagon camlarını kırmıştı. Vagonlarda yer alan "Kim" dergisi çalışanı gazeteci Orhan Birgit ile Milliyet gazetesinden Nedret Selçüker başlarından, Vatan Gazetesi foto muhabiri Yalçın Kılan bileğinden yaralanmıştı⁴⁷.

Tren Uşak'tan ayrılırken, CHP Milletvekili Dr. Faruk Ayanoğlu ve Dr. Kemali Beyazıt tarafından İsmet İnönü'ye gerekli tıbbi müdahale yapılmıştı. İsmet İnönü'nün kafasına gelen taş, 3,5 milimetre boyunda ve 2,5 milimetre derinliğinde bir yaranın oluşmasına neden olmuştu⁴⁸. Uşak'tan hareket eden tren, Eşme, Alaşehir, Salihli ve Turgutlu üzerinden Manisa'ya varmıştı. İnönü, her gittiği yerde geniş halk kalabalıkları tarafından karşılanıyordu. İnönü'nün Uşak'tan ayrılışının ardından Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten ve beraberindeki heyet karayolu ile Manisa'ya gitmek üzere hareket etmişti.

⁴² Milliyet, 2 Mayıs 1959

⁴³ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1959.

⁴⁴ Akbıykoğlu, age, s. 61-62.

⁴⁵ Age, s. 63.

⁴⁶ İsmet İnönü'nün Uşak'ta taşlanması olayı ve tanıklık eden kişilerin anıları için bkz: Mehmet Karayaman, *İsmet İnönü'nün Taşlanması Olayının İcyüzü*, Uşak Akademi Kitap Dağıtım Pazarlama Yayınevi, Uşak, 2013.

⁴⁷ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1959; Milliyet, 2 Mayıs 1959; Kim, S. 50 (8 Mayıs 1959), s. 8.; "Milletin Ümidi: İnönü", Akis, S. 253 (7 Mayıs 1959), s. 8.

⁴⁸ Akis, S 253 (7 Mayıs 1959), s. 8.

İsmet İnönü, Manisa'da 1 Mayıs 1959 tarihinde düzenlediği basın toplantısında, bizzat Cumhurbaşkanı ve Hükümeti hedef alan bir açıklama yaparak, şu ifadelerde bulunmuştu⁴⁹:

"Resmi vasıtalarla Uşak'a getirilen az bir topluluk şehirde tertip edilen suni bir hadiseyle 1 Mayıs sabahı erkenden kaldığımız ev ile yoldan geçen arkadaşlarımıza, vazife gören gazetecilere tecavüz etmişlerdir... Himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler bilhassa benim hayatıma kastetmek için, muhalefet aleyhine ehlibalib (Hristiyan) isnadı[Menderes kastediliyor] ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi [Bayar kastediliyor] gene sabaha kadar Ankara'dan tertiplenerek tatbiki konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımızın hizmetleri uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek şerefli ve son mükâfatı saymaktayız"

Fakat basın toplantısının yayınlanmasına Manisa Cumhuriyet Savcılığı tarafından yasak getirilmişti. Aynı gün Uşak'ta yaşanan üzücü olaylara ilişkin olarak, CHP teşkilatı bildiri yayınlamış, fakat bildirinin yayınlanması da aynı şekilde savcılık tarafından yasaklanmıştı. Yasaklanan bildiriye şu ifadeler yer verilmişti:

"Cumhuriyet Anayasasına edilmiş şeref yemini ve insan hakları beyannamesiyle medeni dünyaya karşı girilmiş taahhütlere dayanarak ve güvenerek vazifelerini kanun çerçevesinde yapmaya çalışan CHP Genel Başkan ve arkadaşlarıyla beraber basın mensupları en kaba ve adi şekilde tecavüze uğramışlardır. Halkın sevgi dolu ilgisine tahammül edemeyen ve bir gün hesap verme korkusu ile çileden çıkan bazı bedbahtlar, şanlı bir zafer güzergâhında, bu zaferi kazanan ordunun cephe kumandanına suikast teşebbüsünde bulunmuşlardır. İdaresi bir merkeze bağlı görünen bu gayrimeşru tecavüzü tertipleme ve tatbik etmek cüretini gösterenlerin Türklük duygusundan mahrum olduklarına şüphe yoktur. Atatürk'ün kurduğu CHP iktidarda iken tesisine çalıştığı siyasi hürriyet nizamı ve muhalefete tanıdığı eşit haklar, tertipli Uşak tecavüzleriyle tarumar edilmek istenmiştir. Haklarını ve vazifelerini bilen ve koruyan büyük milletin çocukları olarak kutsi hak ve hürriyetlerimizi sonuna kadar savunacağız. Haklı davalarımızın çok yakın günlerde zafere erişeceğine ve bu memlekette bir hukuk devleti kurulacağına kaniyiz. Çünkü Türkiye'nin istikbaline inanıyoruz"⁵⁰.

Bu olup bitenleri halkla, sansürsüz bir şekilde paylaşmak isteyen gazeteciler, trende aldıkları ortak bir kararla, yaşanan olumsuzlukları, her türlü tekdizin önüne geçmek adına, birlikte hazırlayacakları tek bir metinle merkezlerine bildirmeye karar vermişlerdi. Böylece ertesi gün çıkan İstanbul gazeteleri içinde Hürriyet hariç, tüm diğerleri Uşak hadiselerini ortak bir şekilde okuyucularıyla paylaşmışlardı. Gazetecilerin sansüre karşı aldıkları bu ortak tavrın haklılığı bir kaç gün sonra ortaya çıkmıştı. Uşak'tan sonra İnönü'nün uğradığı Manisa ve İzmir'de çıkan olaylara yönelik geniş bir sansür uygulanırken, 3 Mayıs 1959 günü Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde gazeteler ilk defa beyaz sütunlarla çıkmıştı⁵¹. Gerek basına uygulanan sansür gerekse gazetecilere uygulanan şiddeti protesto etmek adına, Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Sendikası Federasyonu, İstanbul, Ankara ve İzmir Gazeteciler Sendikası bildiriler yayınlamışlardı.

Uşak olayları siyasi gündemi giderek ısıdırırken, İnönü'nün taşlanması büyük tepkilere neden olacaktı. O günlerde bu tepkiler içinde en dikkat çeken, şair Behçet Kemal Çağlar'ın olayla ilişkili olarak kaleme aldığı "Kafana Çal Taşını!" şiiriydi. Çağlar'ın şiirinden bir kısmını burada verelim:

⁴⁹ Bursa Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, Yılmaz Akkılıç Kişisel Arşivi (Rıza İlova Arşivi Tasnif Edilmemiş Evrak); Eroğul, age, s. 167.

⁵⁰ Bursa Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, Yılmaz Akkılıç Kişisel Arşivi (Rıza İlova Arşivi Tasnif Edilmemiş Evrak)

⁵¹ Eroğul, age, s. 167.

*“Dünkü karargâhıdır bugün geçtiği Uşak,
Bütün şehir ayağa kalkıp selamlamalı;
Ayağıma düşmeli saygılar halı halı,
Başına taş atan kim? Hangi utanmaz uşak?”⁵²*

Bu şiirinin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Çağlar’ın İstanbul Radyosu’ndaki işine son verilmişti. Sonrasında bizzat İnönü, işine son verilmesinden dolayı duyduğu rahatsızlığı ifade eden bir mektubu şaire gönderecekti. Şair, mektuba cevaben kaleme aldığı yazısında şu ifadelerle bulunuyordu;

“Atatürk’le birlikte kurtardığınız yurdun vatandaşı, tek başınıza İkinci Cihan Harbi’nden burnu kanamadan çıkardığınız neslin mensubu değil miyim; daha bana ne iyilik yapabildiniz?... Siz bir davaya başınızı korken ben maaşı koymuşum çok mu?”⁵³

İsmet İnönü’nün İzmir Ziyareti ve Demokrat İzmir Gazetesi’nin Tahrir Edilmesi

İsmet İnönü, Manisa’da CHP İl Binasını ziyaret ettikten sonra konaklayacağı Mehmet Adalı’nın evine geçmişti. 2 Mayıs sabahı, Turgutlu üzerinden İzmir’e doğru seyahatine devam etti. Bu sırada CHP İzmir İl Başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu’nun başında bulunduğu heyette kafiyeyle katılmıştı. İnönü’nün İzmir’e gelişi öncesinde Valilik tarafından il içindeki polislerin izinleri kaldırılırken, yayınlanan bir tebliğle, il içinde yapılması planlanan tüm siyasi parti kongreleri 2 Mayıs ile 10 Mayıs tarihleri arasında yasaklanmıştı. Ayrıca Vali, CHP İzmir İl teşkilatı tarafından İsmet İnönü’nün gelişi sebebiyle gerçekleştirmeyi düşündüğü baloyu da, güvenlik gerekçesiyle iptal ettirmişti. Valinin kongreleri yasaklayan kararına sert tepki gösteren CHP İl İdare Kurulu, valiliğin kongre yapma hürriyetini engelleme gibi bir yetkisinin olamayacağı, bu kararın kanunsuz ve hükümsüz olduğu, parti olarak anayasa ve kanunlarının sağladığı haklar gereği, il içinde kongrelerin gerçekleştirileceğini beyan eden bir tebliğ yayınlamıştı⁵⁴. Fakat Demokrat İzmir ve Sabah Postası gazetelerinin 2 Mayıs tarihli nüshaları, *“halkı tahrik ve teşvik edici görülen ifadelerin yer aldığı”* tebliği yayınladıkları gerekçesiyle mahkeme tarafından toplattırılmıştı⁵⁵.

İktidar yanlısı basında, İnönü’nün Uşak’tan başlattığı gezinin önceden planlanmış bir mizansenden ibaret olduğu, vatandaşlar arasında düşmanlık duygularını tahrik edecek olan böyle bir mizansenin büyük bir gaflet eseri sayılması gerektiğini ifade edilmişti⁵⁶. Bu tür karşılıklı restleşmeler, Uşak ve Manisa’da yaşanan olaylar, İnönü’nün taşlanması, İzmir’deki siyasi tansiyonun giderek yükselmesiyle sonuçlanmıştı. İnönü’nün Manisa’da yaptığı ve yayına yasak getirilen konuşma nedeniyle Demokrat İzmir gazetesi toplattırılmış; gazete bu konuşmanın yer almadığı yeni bir nüsha çıkarmak isterken, bu seferde CHP il idare kurulunun yayınladığı beyanname nedeniyle yayınına engel olunmuştu. Ayrıca Vali Kemal Hadımlı, İzmir içindeki siyasi toplantıları yasaklanmasının yanında, İzmir Şoförler Derneği aracılığıyla, il içinde taşımacılıkla uğraşan esnaflara, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa uygun davranmalarını aksi takdirde gerekli yasal cezalara çarptırılacakları konusunda uyarılarda bulunmuştu⁵⁷. Muhalefet bunun bir tehdit olduğunu, ulaşım özgürlüğünün kısıtlandığını, şoförler derneği başkanının bizzat gezerek, şoförleri üç gün boyunca Menemen, Manisa ve Kemalpaşa yönünde yolcu taşımamalarının istendiğini iddia etmiş ve Vali’den cevap beklemişti⁵⁸. Fakat buna yönelik her hangi bir açıklama

⁵² Akbıyıkoglu, *age*, s. 78.

⁵³ Bengül Polat, “İsmet İnönü’nün Üç Mektubu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 63 (Kasım 2005).

⁵⁴ *Sabah Postası*, 2 Mayıs 1959.

⁵⁵ *Yeni Asır*, *Sabah Postası*, 3 Mayıs 1959,

⁵⁶ “İnönü’nün Gezisi İçin Hazırlanan Mizansen”, *Yeni Asır*, 29 Nisan 1959.

⁵⁷ *Yeni Asır*, 1 Mayıs 1959.

⁵⁸ *Sabah Postası*, 1 Mayıs 1959.

yapılmamıştı. Ziyaret günlerinde İzmir'in ilçelerinden İzmir'e giden araçların engellediği yolunda haberler basında yer almıştı⁵⁹. Ayrıca ziyaret öncesi İzmir kamuoyunu meşgul eden konulardan biri de, Belediye Başkanı Faruk Tunca'nın teşebbüsleriyle, bina sahiplerine baskı yaptığı yada sinemaları kapattığı ve CHP'nin Karşıyaka'da kongre toplayacak ve yemek yiyecek bir yer bulamadığıydı. Belediye Başkanı, bizzat savcılık kanalıyla bu iddiaların yer aldığı gazeteye bir tektip yazısı göndererek, öne sürülen iddiayı yalanlayacaktı⁶⁰. Öte yandan Karşıyaka'da bulunan Atlas Sineması, mevzuatlara uymadığı gerekçesiyle kapatılırken, CHP Kongresini Ses Sineması'nda gerçekleştirmeyi planlamıştı.

İnönü'nün geleceği gün, sabah saatlerinden itibaren İzmir'de halk yığınları oluşmaya başlamıştı. CHP il Merkezinin bulunduğu Gazi Bulvarında kalabalıklar toplanmış, parti merkezi dolmaya başlamıştı. Aynı anda Demokrat Parti teşkilatı, İnönü'nün şehre gireceği Tepecik semtindeki ocak teşkilatlarında partilileri toplamaya başlamıştı. Bu nedenle polis ve askeri kuvvetler Gazi Bulvarı ve Tepecik'teki Gaziler Caddesi'nde tedbirler almıştı. İl içinde hazırlıklar bizzat Valilik makamından yürütülmüştü. Vali, 30 Nisan günü makamında yaptığı toplantı ile İzmir'e gelen tüm yollarda gerekli emniyet tedbirlerini alırken, ayrıca birer amiri görevlendirmişti. Bu arada DP'nin on kişilik milletvekili grubu 28 Nisan'da İzmir'e gelmiş ve Sümerbank'ın misafirhanesine yerleşmişlerdi. Heyet birkaç gün boyunca il içerisinde çeşitli temaslarda bulunmuştu⁶¹. 2 Mayıs sabahı Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes Denizli'den helikopterle İzmir'e gelirken, Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoglu, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, Vali Kemal Hadımlı, Savcı Radi Ökbay ve Belediye Başkanı Faruk Tunca, sabahın erken saatlerinde bir toplantı yapmışlardı⁶².

CHP kafilesi, Turgutlu'da coşkun bir şekilde karşılanırken, burada katile öğle yemeğini yedikten sonra hareketine devam ederek, Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın dinlendiği tarihi yer olan Belkavve'ye gelinmişti. İnönü, burada toplanan kalabalığa Atatürk'ten hatıralar naklederek, onun en önemli eserinin Yeni Türk Devleti olduğunu ifade etmişti. Konvoy harekete hazırlanırken, Bornova Kaymakamı Ali Uslu tarafından engellenmek istenmiş, araya giren partililer ve jandarmanın sağduyusu sayesinde her hangi bir olay çıkmadan, katile "*Dağ başını duman almış*" marşıyla yola devam etmişti. İzmir'e girişte, Tepecik tarafında ufak bir gerginlik yaşanırken, Basmane Garı önünden Gazi Bulvarı yoluyla parti il binasına, büyük bir kalabalığın arasında akşam yediye doğru gelinmişti. Burada bir süre dinlendikten sonra, il başkanlığı Fuar'daki Ada Gazinosu'nda İsmet İnönü'nün gelişi şerefine bir yemek vermişti. Tüm partili idareciler ve gelen heyet bu yemeğe katılmıştı. CHP'liler yemekte olduğu saatlerde, şehir merkezinde hareketli saatler yaşanmaya başlamıştı.

İnönü'nün İzmir ziyaretinden birkaç gün önce Demokrat İzmir gazetesinin sahibi Adnan Düvenci, İzmir İl Emniyet Müdürü Nevzat Emrealp'e, Demokrat Partililerin gazeteye yönelik bir tertibatından endişe ettiklerini iletmış, her hangi bir saldırıya karşı 2 polis memuru matbaa önünde görevlendirilmişti. Adnan Düvenci'nin kaygıları arttıran olay, DP il Başkanı ve aynı zamanda Belediye Başkanı olan Faruk Tunca'nın saldırı olayından iki gün önce otomobille gazete binası önüne gelmesi ve binayı incelediği sırada iki gazete çalışanının görmesi üzerine hızla orayı terk etmesiydi. Olay sonrasında emniyet kuvvetlerine bilgi verilmişti⁶³. Demokrat Parti iktidarına karşı sert muhalif söylemlerde bulunan Demokrat İzmir gazetesine yönelik bir saldırının olacağı o günlerde sezileniyordu. Gazetede çalışan Şeref Bakşık, DP il merkezinde önemli bir konumda olan bir arkadaşının kendisini bugün gazeteye gitmemesi gerektiği konusunda uyardığını, bunun

⁵⁹ *Sabah Postası*, 3 Mayıs 1959

⁶⁰ *Sabah Postası*, 2 Mayıs 1959

⁶¹ *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1959.

⁶² *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1959.

⁶³ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 210.650.1.134.

gerekçesini sorduğunda ise arkadaşının kendisine şu cevabı verdiğini ifade eder: “*Gazeteniz binasının bu gece saldırıya uğrayacağı bilgisini edindim, rica ediyorum bunun ötesinde açıklama bekleme benden ve gitme bu gece gazeteye!*”⁶⁴. Bakışık, o gece her hangi bir saldırı olmadığını ifade ederken, saldırının daha elverişli bir zaman olan İnönü’nün gelişine ertelendiğini ifade eder. İzmir’de muhalefet lehine yayın yapan bir başka gazete Sabah Postası’na yönelik bir saldırı yapılacağı yolunda söylentiler kamuoyunda dolaşırken, gazete idarecilerinin emniyete başvurmaları üzerine, gazeteyi korumak üzere birkaç kişi görevlendirilmişti⁶⁵.

2 Mayıs günü, Emniyet Müdür Nevzat Emrealp, öğleden sonra Vali Kemal Hadımlı’nın, Demokrat Partililerin Demokrat İzmir gazetesi aleyhine bir toplantı yapacaklarını kendisine söylediğini; bu toplantıya izin vermemesi konusunda valiyi uyarmasına karşın, Vali’nin “*Bu kadar santimental olmayın Müdür Bey*” dediğini ifade etmektedir⁶⁶. Bu sözler Yassıada duruşmaları sırasında gündeme gelirken, o dönem Vali yardımcısı olan Kazım Süer, Emniyet Müdürü’nün söylemini destekler mahiyette bir ifade vermiş, Vali Kemal Hadımlı ise bu sözlerini yalanlamamıştı⁶⁷.

2 Mayıs günü akşama kadar il içinde her hangi önemli bir olay gerçekleşmezken, akşam saat sekiz buçuk sıralarında Ada Gazinosu’ndan CHP’li vekillerinden biri telefonla Emniyet Müdürü’nü arayarak, Tepecik’te toplanan bir kalabalığın Demokrat İzmir gazetesine doğru hareket ettiklerini haber vermişti. Emniyet Müdürü, Jandarma Komutanı ile irtibata geçerken, il içinde emniyet kuvvetleri devamlı dolaşıyordu. Fakat asıl hareketlilik Konak’ta gözleniyordu. Gün boyunca DP il teşkilatı, Valiliğin yasaklamasına karşın, DP Konak Ocağında akşam yapılacak olan bir toplantının hazırlıklarını yapmış ve partilileri toplantıya gelmeye çağırıyordu. Akşamla birlikte kalabalık bir DP’li kitle Konak’ta toplanmaya başlamıştı⁶⁸. Akşam saat dokuza doğru DP İzmir İl Merkezi bahçesinde bir patlama meydana gelmişti. Binanın bahçesine bir dinamit atılmış, fakat binaya zarar vermemişti. Olayın hemen ardından basına bilgi veren DP İl Başkanı Faruk Tunca, olayın maddi tesirinden ziyade manevi ve içtimai tesirlerinin mühim olduğuna değinerek, bu olayların ülkeyi gerginliğe götürenlere bir uyarı olması gerektiğinin üzerinde durmuştu⁶⁹. Patlama sonrası olay yerine giden Emniyet Müdürü Nevzat Demiralp ile emniyet grup amiri Mustafa Yiğit, yaptıkları incelemelerin ardından bu olayın bir tertip olduğuna inanmışlardı⁷⁰. Fakat bu patlama olayı, Konak’ta biriken kalabalığın harekete geçirilmesi için yeterli bir neden olmuştu. Patlama ile birlikte güvenlik güçlerinin ilgisinin DP il binasına çekildiği dakikalarda, ellerinde sopalar ve taşlar olan iki yüzü aşkın kişiden oluşan bir kalabalık Demokrat İzmir Gazetesine doğru yönelmişti. Gazete önüne gelindiğinde taş ve sopalarla bina tahrip edilirken, binanın demir olan kapısı kırılmıştı. Saat 21:15’te başlayan tahribat saat 22:03’e kadar devam etmişti. Olaylara müdahale eden polis memurları saldırganların, “*Namussuzlar, komünistler il merkezimizi bombaladı. İl başkanımız öldürüldü. Arkadaşlar durmayalım burasını yakalım, içindekileri öldürelim*” şeklinde bağırıklarını ifade etmişlerdi⁷¹. Bu sırada matbaa binası içinde bulunan gazetenin sahibi Adnan

⁶⁴ Şeref Bakışık, *CHP İle Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 30-31.

⁶⁵ *Sabah Postası*, 6 Mayıs 1959.

⁶⁶ Emniyet Müdür Nevzat Emrealp olay gününe ilişkin anıları, 27 Mayıs Müdahalesi sonrası açılan soruşturma sonrası 17 Kasım 1960’da hakim nezdinden vermiş olduğu ifade tutanağından alınmıştır. BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 208.644.2.2

⁶⁷ *Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Yassıada Zabıtları-VII*, Haz: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012, s. 327-332.

⁶⁸ 2 Mayıs günü DP il örgütünün yaptığı hazırlıklara ilişkin tanıkların ifadeleri için bkz: Naskali, *age*.

⁶⁹ *Milliyet*, 3 Mayıs 1959.

⁷⁰ Naskali, *age*, s. 339.

⁷¹ *Age*, s. 175.

Düvenci ve personel binanın üst katlarına çıkarak hayatlarını kurtarmışlardı. Emniyet Müdürü, Nevzat Emrealp matbaa önünde olanlara şöyle değiniyordu⁷²:

*"Olay yerine gittiğimizde iki polis ekibi saldırganları otobüs duraklarına itmişler ve itfaiye çıkan yangını söndürmeye gayret ediyordu. O arada kendisiyle konuştuğum ekip şefi Demokrat Parti ileri gelenlerinden Faruk Tunca (İzmir Belediye Başkanı), Ömer Atavardar (DP İzmir İkinci Başkanı), Fazlı Arınç (Karşıyaka DP İlçe Başkanı), Muzaffer Balaban (eski milletvekili) ve ismini hatırlayamadığım bazı demokratların orada bulunduğunu söyledi... Sonrasında müdüriyette çağırıldılar ve gereken tahkikatı savcılık tarafından yapılacağını ve polisin müdahale etmemesini bildirdiler"*⁷³.

Olaylar başladıktan on beş dakika sonra polis ve itfaiye olay yerine gelmişti. İtfaiye kalabalığı dağıtmak için su sıkarken, bu sırada kalabalık içerisinde yer alan bazı şahıslar su hortumlarını kesmeye çalışmışlardı. Olaylar sırasında polisler müdahale etmekte yavaş davranırken, sadece bir kişi gözaltına alınmış, o kişide sonrasında milletvekillerinin araya girmesi sonrası serbest bırakılmıştı⁷⁴. Polisin saldırganlara yönelik tutumu o günlerde çok tartışılan konulardan biriydi. Olaylarda iki gazeteci yaralanırken, savcı Radi Okbay, olayı soruşturma yetkisini polisten devralmış, soruşturmanın seyrine etki edebilir gerekçesiyle her türlü yayına yasak getirmişti⁷⁵. Bu nedenle 3 Mayıs ve sonraki günlerde çıkan gazetelerde olaylara ilişkin haberler sınırlı kalmıştı.

Olaylardan sonra gazetenin sahibi Adnan Düvenci'nin şikâyeti sonrası, savcılık tarafından bir tahkikata girişilmişti. 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası hızla yürütülen bu tahkikatta savcılık olaylarla ilişkisi olan 74 kişiyi dinlemiş, aralarında Eski Başbakan Adnan Menderes olmak üzere dönemin valisi, belediye başkanı, savcısı, Emniyet Genel Müdürü ve DP İzmir İl Başkanının aralarında bulunduğu 101 kişi hakkında sanık sıfatıyla fezleke düzenlemişti. Tahkikat evrakında olaya ilişkin olarak ilginç ayrıntılara yer verilmişti. Şehrin merkezinde, Valilik, Emniyet gibi pek çok kamu binasının arasında yer alan Demokrat İzmir gazetesi 48 dakika boyunca saldırıya maruz kalmıştı. Saldırı sırasında gazetenin kapıları kırılmış, makineleri tahrip edilmiş, birçok alet ve edevat yağmalanmış, kasten yangın çıkarılarak içerde bulunan 22 gazete personelinin öldürmeye kasten teşebbüs edilmişti⁷⁶. Demokrat Parti İl Başkanı ve Belediye Reisi Faruk Tunca'nın başkanlığı altında ileri gelen partililerden Ömer Atavardar, Fazlı Arınç, Mustafa Bozoklar, Muzaffer Balaban gibi şahısların sevk ve idare ettiği 200-300 kişilik sarhoş edilmiş Demokrat Partililerden oluşan gruba, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti il binasının bomba ile havaya uçurulduğu iddiası ileri sürülerek bir heyecan yaratılmış ve "yakın, yakın, burası Komünist yuvasıdır" ithamları altında gazete binası tahrip edilmişti. Savcılık, yaşananlarla 6-7 Eylül olaylarının benzerlikler gösterdiğini, bu olayla aynı zaman diliminde olan Uşak ve Topkapı hadiselerinin de siyasi bakımdan birbirleriyle bağlantılı olduklarını ifade etmişti. Bizzat Başbakan Adnan Menderes'in olayları telefon konuşmalarıyla yakından takip ettiğini; Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoglu, milletvekilleri Rauf Onursal, Sezai Akdağ, Enver Dünder ve eski Vali Kemal Hadımlı'nın olayı bizzat idare ettiği belirtilmişti. Emniyet güçlerinin olaylara müdahalesi Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten ile Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı İsmail Kuntay tarafından engellenmişti. Savcı, yaptığı soruşturmanın neticesinde, Demokrat İzmir Gazetesi'nin

⁷² BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 208.644.2.2

⁷³ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 208.644.2.2

⁷⁴ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 210.650.1.135. Olaylara müdahale eden polisler ve tanıkların ifadeleri için bkz: *Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Yassıada Zabıtları-VII*, Haz: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012

⁷⁵ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1959.

⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 208.644.2.87

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

tahrip edilmesini, Demokrat Parti iktidarının muhalefeti ve hür basını yok etmeye yönelik bir tertip, teşvik ve müsemması olduğunun anlaşıldığını beyan etmişti⁷⁷.

Demokrat İzmir Gazetesi uğradığı ağır tahribat nedeniyle ancak 19 Mayıs 1959 günü yayın yapmış ve 16 gün kapalı kalmıştı. Öte yandan İzmir’de yayın yapan bir diğer önemli gazete olan Yeni Asır, 3 Mayıs tarihli nüshasında, 2 Mayıs akşamı yaşananlara yönelik tek bir satır habere yer vermeyerek, olayları görmezden gelmişti⁷⁸. Demokrat İzmir gazetesinin uğradığı zarara ilişkin tutulan bilirkişi raporunda, ayrıntılı olarak yapılan zarara yer verilirken, matbaanın uğradığı hasarın 128.870 lira olduğu tespit edilmişti⁷⁹. Ayrıca raporda, yapılan hasara ilişkin ayrıntılara yer veriliyordu. Saldırı sırasında matbaada hizmette olan üç baskı makinesine büyük zarar verilirken; 90 balya yaklaşık 7 ton gazete kâğıdının işe yaramayacak hale getirildiği; elli şer kiloluk beş varil siyah mürekkebin kullanılamaz hale getirildiği ve ayrıca pek çok araç gerecin eğilmiş ya da kırılmış olduğu; binanın tavan, duvar ve ahşap malzemelerinde tahribatın büyük olduğu raporda ifade edilmişti⁸⁰.

2 Mayıs akşamı İzmir’in merkezinde bu olaylar yaşanırken, Ada Gazinosu’ndaki yemekte bulunan İsmet İnönü, İzmir Palas’a geçerken; Kazım Gülek ve CHP heyeti, Demokrat İzmir Gazetesine uğramış ve olayı yerinde incelemişlerdi. İnönü, gece geç saatlere kadar durum hakkında bilgiler almış, ilerleyen saatlerde kendisini bekleyen gazetecilere olaylar hakkındaki düşüncelerini aktarırken; İçişleri Bakanı Namık Gedik’in çıkan tüm olaylar hakkında CHP’yi suçlayan tavrını eleştirmişti⁸¹.

Olayların ardından, 3 Mayıs Pazar günü İnönü’nün CHP Karşıyaka ilçe kongresine katılması planlanmışken, valilik tarafından alınan yasak gereği bu kongre toplanmamıştı. İnönü, öğlen saatlerinde İzmir Palas’tan ayrılarak, Akis Dergisi’nin imtiyaz sahibi ve eski yazı işleri müdürü olan ve yaptığı haberden dolayı 16 ay hapis cezasına çarptırılan Tarık Halulu’yu cezaevinde ziyaret etmişti. Bu ziyaretin ardından dün gece tahrip edilen Demokrat İzmir Matbaasına giden İnönü, matbaayı gezdikten sonra Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım’ın kabrini ziyaret etmek üzere Karşıyaka ilçesine gitmişti. Kalabalık halk kitlesi arasında Ferik Osman Paşa Cami’ne gelen İnönü, burada bulunan Zübeyde Hanım’ın kabrini ziyaret etti. Sonrasında CHP İl Başkanı Lebit Yurdoğlu’nun evine döndü ve ilçe binasında bir basın toplantısı düzenledi. Gazetecilerin sorularını cevaplayan İnönü, gerçekleştirdiği seyahat sırasında halktan görmüş olduğu ilginin memnurluğunu paylaştı ve halkın dertlerinin çaresi olarak muhalefeti gördüğünü ve demokrasimiz adına bunun mutluluk veren bir gelişme olduğunu ifade etmişti. Aynı saatlerde CHP Genel Sekreteri Cumhuriyet Meydanı’nda Atatürk heykeline partililer eşliğinde çelenk koymuş, bu sırada Vali Kemal Hadımlı ile aralarında bir tartışma yaşanmıştı⁸². İsmet İnönü, öğleden sonra İzmir Palas’a geçerken, akşam yemeğini otelde Demokrat İzmir Gazetesi sahibi Adnan Düvenci ile birlikte yemişti. İnönü, 4 Mayıs sabahı CHP il idare kurulu üyeleri ve partililerle görüştüktan sonra, İstanbul’a gitmek üzere Cumaovası’ndaki hava alanına geçmişti. Havaalanında bulunan askerlerin İnönü’ye selamlaması dikkat çekmiş, gazeteler bu olaya özenle değinmişlerdi. İnönü’nün ayrılışından sonra CHP İl Başkanı Lebit Yurtoğlu, İzmir Valisi Kemal Hadımlı’yı yaşanan olaylardan dolayı sorumlu tutarken, valinin geçmişine atıf yaparak şu ifadelerde bulunmuştu: *"Diyarbakır eski valisi Kemal Hadımlı'nın tutumu ve zihniyeti nasıl Diyarbakır'da Halk Partisine*

⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 208.644.2.87-88

⁷⁸ Yeni Asır, 3 Mayıs 1959.

⁷⁹ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 210.650.1.132

⁸⁰ BCA, Fon Kodu: 10.9., Yer No. 210.650.1.130

⁸¹ Sabah Postası, 3 Mayıs 1959; "Yurtta Olup Bitenler", Akis, S. 253 (7 Mayıs 1959), s. 10.

⁸² Cumhuriyet, 4 Mayıs 1959.

seçimi kaybettirdiyse, İzmir'de de DP'ye kaybettirecektir... DP'ye yardım edeceğim derken partizan tutumu ile bize hizmet etmiş olan Vali Kemal Hadımlı'ya teşekkür ederim"⁸³.

4 Mayıs günü İstanbul'a havayolu ile giden CHP lideri İsmet İnönü ve CHP'liler bir başka tertiple karşı karşıya kalmışlardı. Tarihimize Topkapı Olayları olarak geçen bu olaylarda, Demokrat Parti tarafında organize edildiği iddia edilen eli sopalı ve pankartlı bir grup, Topkapı'da CHP konvoyunun yolunu keserek, İnönü'nün içinde bulunduğu araca hücum ederek, aracın camlarını kırmışlardı. Çıkan olaylara polis kuvvetlerinin müdahale etmemesi, ayrıca polislerin yaka numaralarının bulunmaması, olayın siyasi iktidarın bir tertibi olduğunu iddialarını güçlendiriyordu. Çıkan olaylar askerler tarafından kapatılırken, İstanbul savcılığı çıkan olaylara ilişkin olarak yayın yasağı getirmişti. Uşak, Manisa, İzmir ve İstanbul olaylarının yaşandığı beş günlük dönemde basına yönelik uygulanan sansür nedeniyle gazeteler, sütunlarından okuyucularına şu özrü yayınlamak zorunda kalmıştı: "Gazetemiz, üst üste konan neşir yasaklarından dolayı birkaç günden beri okuyucularına normal haber verme vazifesini yerine getirememektedir. Tamamen kendi dışımızda gelişen bu durumdan dolayı okuyucularımızdan özür dileriz"⁸⁴.

Ardı ardına gelişen olayların ardından İsmet İnönü, İstanbul'da "Korunmak Hakkı İstiyoruz" şeklinde basına demeç veriyordu⁸⁵. Muhalefet olayların peşini bırakmamış, her fırsatta ülke gündemine taşımıştı. CHP, 124 milletvekilinin altında imzasıyla, Uşak ve ardından yaşanan İzmir ve Topkapı olaylarıyla ilişkili olarak Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında Meclis Tahkikat Önergesini Meclis Başkanlığına sunmuştu⁸⁶. CHP'nin önergesi uzun süre Meclis gündemine alınmazken, olaylardan yaklaşık dokuz ay sonra, 15 Şubat 1960 tarihinde gündeme gelmişti. Görüşmeler sırasında, Meclise çıkan tüm yollar trafiğe kapatılmış, halkın bu yollardan geçmesi yasak edilmişti. Meclis binası da görüşme boyunca polis kordonu altında tutulmuştu. Başbakan Adnan Menderes'te görüşmeleri bizzat hususi odasından takip etmişti⁸⁷. Görüşmeler sırasında İçişleri Bakanı Namık Gedik ile iktidar milletvekillerinin konuşmaları radyo aracılığıyla halkla paylaşılrken; muhalefet milletvekillerine aynı şekilde bir uygulama olmamıştı. Muhalefet, radyonun bu şekilde kullanılmasını, gerçeklerin halkın gözünden uzaklaştırmanın bir çabası olarak yorumlamıştı.

Görüşmelerde İçişleri Bakanı Namık Gedik, çıkan olayları ana muhalefet partisinin kışkırtıcılığına bağlamış ve rüzgar ekenin fırtına biçeceğinin önceden düşünmesi gerektiğini ifade etmişti⁸⁸. Mecliste yaklaşık dokuz buçuk saat süren görüşmenin sonunda, CHP milletvekillerinin tüm ısrarlarına karşın, Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında verilen soruşturma önergesi Meclis tarafından reddedilecekti⁸⁹.

Ankara'da bu gelişme yaşanırken, Aralık ayı ile birlikte Uşak'ta yaşanan olaylara karışan Demokratlara ilişkin bir mahkeme süreci Uşak'ta başlamıştı. Bu dava, basın tarafından yakından takip edilirken, çıkan olaylara yönelik yeni gerçekler kamuoyuyla birebir paylaşılmaya başlanmıştı⁹⁰. 27 Mayıs Askeri müdahalesinin ardından, oluşturulan soruşturma kurulları, aralarından Uşak, İzmir ve Topkapı'nın da yer aldığı Demokrat Parti iktidarı sırasında ortaya çıkan toplumsal olaylara ilişkin inceleme süreci başlatılmıştı. Yassıada yargılamalarında Uşak Olaylarına ilişkin olarak bir karar alınmazken, idamı gerçekleştirilen Adnan Menderes'in davadaki sanık olma

⁸³ Sabah Postası, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1959.

⁸⁴ Milliyet, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1959.

⁸⁵ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1959.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 9, Birleşim 66 (11.05.1959), s. 54.

⁸⁷ Milliyet, 16 Şubat 1960.

⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 11, Birleşim 37 (15.02.1960), s. 812.

⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, C. 11, Birleşim 37 (15.02.1960), s. 888.

⁹⁰ Uşak Olaylarına ilişkin kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik en ilginç çalışmalardan biri için bkz: Alev Çoşkun, Neşir Yasağının Kalkmasından Sonra Uşak Olaylarının İçyüzü, Sıralar Matbaası, 1959.

durumu düşürülmüş ve davanın Ankara'da görülmesine karar verilmişti. Bu karardan birkaç ay sonra, Yüksek Adalet Divanı, Uşak Eski Valisi İlhan Engin, DP İl Başkanı İsmail Saraçoğlu, Belediye Başkanı İsmail Hakkı Yağcı, Eşref Öğün'ün (İnönü'ye bardak atan) aralarında bulunduğu 11 sanık hakkında tahliye kararı verirken⁹¹; aralarında Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın olduğu diğer sanıkların yargılanma süreci devam etmişti. Uşak Davasının görüldüğü Yüksek Adalet Divanı, 1962 yılında Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla birlikte kaldırılmış⁹² ve görülen tüm davalar Anayasa mahkemesine devredilmişti. Anayasa Mahkemesi'ne devredilen Uşak Davası, 1963 yılında çıkarılan Af Kanunu ile birlikte, sanıklarının tümünün af edilmesiyle sonuçlanmıştı⁹³.

Demokrat İzmir Gazetesi'nin tahribine yönelik dava olaylardan yaklaşık 15 ay sonra, 6 Temmuz 1960 tarihinde İzmir İkinci Ağır Ceza Mahkemesinde başlamıştı. Fakat Yassıada'da davanın görülmesi üzerine İzmir mahkemesi vazifesizlik kararı vermiş ve davadaki sanıklar Yassıada'ya gönderilmişti. Yassıada'da Demokrat İzmir Gazetesi davası 12 Ocak 1961 tarihinde görülmeye başlanmıştı. Yargılanmalar sırasında olayın içinde yer alan, olayları gören ve olaylara müdahale eden pek çok tanık dinlenmişti. Tanık ve sanıkların ifadelerindeki en ilgi çekici ayrıntı, özellikle emniyet mensuplarının İzmir'de yaşananların bir tertip olarak nitelendirmeleriydi. Davanın sanıklarından Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten ve Ankara Emniyet Müdür Muavini İsmail Güntay'ın mahkemede verdikleri ifadelerinde, DP il binasına dinamit atılması ve aynı anda gazete matbaasının tahrip edilmesinin, kendi kanaatlerine göre bir tertip olduğunu ama bu konuda her hangi bir bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdi⁹⁴. Aynı şekilde olaylar sırasında İzmir'in emniyetinden sorumlu olan İl Emniyet Müdürü Nevzat Emrealp⁹⁵, Başkomiser Abdülkadir Ersoysal başta olmak üzere o gün görev yapan emniyet görevlilerin tamamı mahkemede olayların bir tertip olduğu yönünde kanaat bildirmişlerdi⁹⁶. Başbakan Adnan Menderes olmak üzere davanın sanıkları kendilerine atfedilen suçları kabul etmemişlerdi. Dava sonunda başsavcı sanıklar hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 inci maddesinde yer alan anayasal düzenin tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya teşebbüsten dolayı idam kararı istemişti. Beş ay süren yargılama sonrası Adnan Menderes, Rauf Onursal, Enver Dündar Başar, Sezai Akdağ, Faruk Tunca, Kemal Hadımlı, Fazlı Arınç, Muzaffer Balaban, İsmet Uç'un yer aldığı 16 sanık bu davadan mahkûm edilmiş ve dava Anayasayı ihlal davası ile birleştirilmişti⁹⁷.

Sonuç

CHP'nin 1959 yılı *Ege Vazife Gezisi* ve sonrasında yaşanan olayların ardında geçen bir yıl içinde, Türk siyaseti, iktidar ve muhalefetiyle birlikte dönüşü olmayan çatışmalara, kargaşalıklara doğru yol alacaktı. Ülke içinde giderek artan siyasi tansiyon bu olaylarla toplum içinde kitlelerin karşı karşıya geldiği ve iktidar ile muhalefetin gücünü alanlarda denemeye başlamasıyla sonuçlanmıştı. Bir tarafta İsmet İnönü'nün başında bulunduğu ana muhalefet partisi CHP ve O'nun ekibi, ülkeyi adım dolaşarak, halkın iktidara olan hoşnutsuzluğunu ülke gündemine getirmiş; öteki tarafta iktidar, ana muhalefet partisinin bu gezilerini, aldığı sert önlemlerle engellemeye çalışmıştı. Fakat sonuç olarak halkı karşı karşıya getirecek adımlar atılmıştı. İşte bu denklemde, İsmet İnönü'nün taşlandığı Uşak Olayları bu sürecin fitilini ateşleyen olay olarak tarihe geçmişti. Ardından gerçekleşen İzmir'de bir gazete binasının içinde bulunan 22 kişiyle birlikte ateşe verilmesi, sonrasında bizzat İsmet İnönü'nün içinde bulunduğu aracın tahrip edilmesiyle artık ülke içinde artan siyasi gerginlik insanların hayatlarını tehlikeye sokar hale gelmişti. Bu olaylarla

⁹¹ *Milliyet*, 27 Kasım 1961.

⁹² "Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, S 11091 (25 Nisan 1962)

⁹³ "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, S 11342 (23 Şubat 1963)

⁹⁴ Naskali, *age*, s.58.

⁹⁵ Yassıada'da dava görüldüğü sırada İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevini yürütmektedir.

⁹⁶ Naskali, *age*, çeşitli sayfalar.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1961.

başlayan süreç sonrasında Çanakkale, Konya ve Kayseri Olaylarıyla devam etmiş, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin meşruluğuna yönelik dayanaklardan birini oluşturmuştu.

KAYNAKÇA

I- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Bursa Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, Yılmaz Akkılıç Kişisel Arşivi (Rıza İlova Arşivi Tasnif Edilmemiş Evrak)

II. Resmi Yayınları

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

III. Süreli Yayınlar

Akis Dergisi

Cumhuriyet

Kim Dergisi

Milliyet Gazetesi

Sabah Postası Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

IV. Kitap ve Makaleler

AHMAD, Feroz, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 7, İletişim Yayınları.

AHMAD, Feroz, Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.

AKBIYIKOĞLU, Ali Rıza, *Demokrasi ve İsmet Paşa*, Ankara: Filiz Matbaacılık, 1986.

AKGÜN, Necati, *Son 100 Yılın Bursa Olayları ve Anıları*, Bursa: Print Ofset Matbaacılık, 1993.

BABAN, Cihad, *Politika Galerisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.

BAKŞIK, Şeref, *CHP İle Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

ÇOŞKUN, Alev, *Neşir Yasağının Kalkmasından Sonra Uşak Olaylarının İçyüzü*, Sıralar Matbaası, 1959.

Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Yassıada Zabıtları-VII, Haz: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012

ERER, Tekin, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul: Ticaret Borsası Matbaası

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

-
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970.
- İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, Cilt. 2, 3. Baskı, Haz: Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- KARAYAMAN, Mehmet, *İsmet İnönü'nün Taşlanması Olayının İçyüzü*, Uşak Akademi Kitap Dağıtım Pazarlama Yayınevi, Uşak, 2013
- BOLAT, Bengül, "İsmet İnönü'nün Üç Mektubu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S 63 (Kasım 2005).
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları-DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, 2. b., Ankara: Bilgi Yayınevi 1992.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, yay. haz. Erol Şadi Erdinç, 2.b., C. 2, İstanbul: Pera Yayınları, 1997.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

